

ЗМІСТ

<i>Передмова до третього видання</i>	6
<i>Передмова до другого видання</i>	9
<i>Пролог</i>	17
<i>Розділ I</i> «Одинокий мужчина» чи Велика Хвора? Культурна презентація героїні: тіло як текст	39
<i>Розділ II</i> Міфологічна пригода жінки-Орфея і любовний дискурс: конфлікт інтерпретацій	95
<i>Розділ III</i> Історія єресі – I. Містичний шлюб і «релігія любови»	153
<i>Розділ IV</i> Історія єресі – II. У пошуках Абсолюту. Фауст-мужчина і Фауст-жінка	233
<i>Розділ V</i> Лицарі під заборолом: народники чи шляхта? (До генези української інтелігенції)	311
<i>Розділ VI</i> «Тайна імени». Історія ордену: символ віри	365
<i>Розділ VII</i> Історія ордену: фінал. Герб лілеї. Notre Dame Dolorosa і її помста	419
<i>Розділ VIII</i> Наша Славна Жірондистка: релігійна альтернатива в секулярну добу. Вступ до історії хамократії	525
<i>Post Scriptum</i>	639
<i>Епілог</i>	641
<i>Показчик імен</i>	647

ПЕРЕДМОВА ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Нинішнє видання «Notre Dame d'Ukraine» порівняно з попереднім не містить якихось істотних переробок чи доповнень. Спокусу негайно виправляти скрізь, де можна, посилання на листи Лесі Українки за найновішим, нарешті вже не купюрованим їх виданням, про яке мені мріялося влітку 2014-го і яке від 2016-го відважно, не чекаючи на ласку державних інституцій, заініціювало видавництво «Комора»¹, я чесно подолала – відклавши цю процедуру до того часу, коли вийде друком остання книга «Листів» і академічна спільнота введе їх у літературознавчий канон. Допоки цього не сталося, читач Лесі Українки, хоч-не-хоч, лишатиметься прив'язаним до сумнозвісного пам'ятника доби щербиччини – «науково-критичного» 12-томника 1975–1979 років, що його «декомунізувати» так просто, як це можна зробити з пам'ятками радянської монументальної пропаганди, на жаль, не вийде. І цю залежність, на позір наче й непомітну, треба сповна усвідомлювати всім причетним до впорядкування нашої спадщини: мертва імперія все ще не відпускає нас – живих.

Це взагалі мовби універсальна метафора нинішньої стадії нашого національного самопізнання: те, що з нього штучно видалено було якраз ті культурні пласти, котрі відповідають за нашу європейську ідентичність, ми як спільнота, нівроку, вже усвідомили й робимо перші інституційні кроки на шляху реабілітації (щось по тих вирубаних пластах потроху досліджуємо, видаємо, реставруємо, популяризуємо і т. д.) – але колоніальний спадок і далі висне нам на ногах прив'язаною каменюкою, щомиті загрожуючи потягти за собою назад в історичну прірву, – і «відчіплювати» його

---

¹ Леся Українка. Листи : 1876–1897 / Упорядкування Прокіп (Савчук) В. А., передмова Агеевої В. П. Київ : КОМОРА, 2016. 512 с.; Леся Українка. Листи : 1898–1902 / Упорядкування Прокіп (Савчук) В. А. Київ : КОМОРА, 2017. 544 с.

доводиться довго й марудно, методом поетапної «заміни демонтованих частин», як це було з київським пам'ятником чекістам. Зрештою, це також метод – і якщо, наприклад, Національна академія наук і до 2021 року, до 150-літнього ювілею Лесі Українки не здобудеться на давно обіцяне «повне зібрання творів», то тим гірше для Національної академії наук – а текстовий канон письменниці тимчасом таки складатиметься по цеглинці, з видань, подібних Коморівським «Листам», аж доки кількість таких, за Герґелем, не перейде в якість. І тут роль «путівника по тексту», яку за минуле десятиліття виконувала в Україні «Notre Dame d'Ukraine», залишається незмінно запотребованою – навіть якщо до серйозних дискусій щодо самої концепції книжки діло все ще не дійшло.

А тим часом російсько-українська війна триває – і по-своєму переформатовує життя ідей і концепцій. І сьогодні ця книжка читається по-іншому, аніж десять років тому або навіть у 2014-му: історія на наших очах переставляє акценти в межах того самого смислового поля, мов кеглі в боулінґу, – і «війна демократії з хамократією», конспективно окреслена на цих сторінках на матеріалі минулого століття, щодня й щогодини пишеться далі – пікселями й кров'ю... Для гуманітарного пізнання тут пастка з подвійним дном: з одного боку, біжуча історія, перейшовши на галоп, вимагає біжучої ж таки рефлексії, в якомога оперативніших формах (і тому ніколи не доводилось мені так часто, як за роки війни, виступати вимушеним популяризатором, для широкої публіки, своєї «культурософської трилогії», попри мою знехоть до всіх видів «автоадаптації»²!), з другого ж боку –

---

² Найсвіжіший приклад такого «популярного синопсису» з проекцією на сьогодення – інтерв'ю А. Мухарському для його проекту «Національна ідея модерної України»: *Оксана Забужко: «Українське суспільство сьогодні позбавлене орієнтирів»* / Український тиждень. 09.08.2017 (онлайн-версія: <http://tyzhden.ua/Culture/197877>); зразок перетлумачення провідної для «Notre Dame d'Ukraine» теми «жіночих релігій» в історико-феміністичному аспекті – лекція 08.03.2017 р. в рамках проекту Фонду Гайнріха Бьолля в Україні «Якими нас прагнете: фемінізм в українській літературі» (<https://youtu.be/ddecnrdyO-k?t=1100s>), і таких виступів за 2015–2017 роки можна згадати принаймні з кільканадцять: явний знак стрибкоподібно зростаючого суспільного запиту, за одночасної відсутності в культурі «довгого дихання», потрібного на врозумливе неспішне прочитання, дискусію тощо.

війна неминуче переводить «ментальний фокус» суспільства на проблеми, пов'язані з зовнішньою загрозою, і так чи інакше гальмує, відкладає на непевний термін осмислення довготермінових *внутрішніх*, питомих суперечностей загроженої спільноти, яким не дає сповна проявитися, — а саме ці наші іманентні, хай як zdeформовані за модерну й постмодерну добу російським «зовнішнім чинником», культурно-типологічні конфлікти й складають головний предмет цієї книжки: те, як і чому ми, по-пісенному висловлюючись, «самі себе звоювали»... Тож думається, таке знання теж варто під час війни «тримати в умі» — щоб воно нам ненастанно той колективний ум подразнювало, не даючи йому заснути.

Коротко-мудро, за десять років, що минули від першого видання цієї книжки й були позначені історичними подіями першорядного масштабу, потреби що-небудь усерйоз, концептуально в її основному тексті виправляти чи змінювати все ще не виникло. Чи це добре свідчить про книжку, чи погано — про суспільство, в якому вона функціонує, — про те судити, зрозуміло, не мені. Моя справа — всього лиш потвердити, як той євангельський персонаж, що знайшов спосіб донести до нащадків власну думку навіть через безособову й бездумну машину римського закону: іже писах — писах.

Київ, 11 лютого 2018 р.

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

Ця книжка, писана, з перервами, впродовж 2003–2006 років, вийшла в світ навесні 2007-го – на тому «пікові» культурного й економічного благополуччя країни, коли плани її дестабілізації ще тільки були узгоджувалися в кремлівських кабінетах, а в суспільстві ще не остигла розбурхана Майданом-2004 спрага самопізнання та віра в швидкий еволюційний поступ. Припускаю, саме це, великою мірою, й визначило долю книжки – досить неординарну, й для мене самої геть несподівану.

Помилилась я в тому, що адресувала «Notre Dame d'Ukraine» насамперед фаховій гуманітарній спільноті – історикам, філософам, філологам, культурологам, політологам, релігієзнавцям, – очікуваної дискусії в цих середовищах книжка не викликала: наші фахівці, за нечисленними винятками, її просто не прочитали. Прочитали, щоправда, західні (ті, також нечисленні, що читають українською) – звідти, крім ентузіастичних рецензій у славістичних виданнях, я отримала навіть дві видавничі пропозиції – про переклади англійською й німецькою, – що їх, проте, мусила (не без жалю) відкинути: книжка призначалась українському читачеві, для західного, не знайомого з українською культурою, її довелось би не просто «адаптувати», а фактично переписувати наново, на що в мене не було ні часу, ні охоти (я тоді ще дописувала «Музей покинутих секретів», а тему «загубленої української Європи» – нашої знищеної духовної аристократії, заступленої інтелігенцією російського зразка, – продовжила потім іншою «мандрівкою по тексту» – «Вибраним листуванням» із Юрієм Шевельовим)⁵. Натомість

---

⁵ Стислий популярний виклад змісту «Notre Dame d'Ukraine» для чужинців було мною зроблено в кн.: *Ukrainiński palimpsest: Oksana Zabużko w rozmowie z Izą Chruślińską*. Wrocław: Wydawnictwo NEW, 2013. S. 175–197. (укр. пер.: *Український палімпсест: Оксана Забужко у розмові з Ізою Хруслінською*. Київ: КОМОРА, 2014. С. 185–209).

на українському книжковому ринку, на той час іще не зайнятому вцент російським монополістом, «Notre Dame d'Ukraine» зробила воістину безпрецедентну для спеціалізованої праці кар'єру, емпірично засвідчивши дещо куди важливіше, аніж якби справдився мій розрахунок на «тільки для втаємничених», – появу в Україні освіченого середнього класу з уже сформованим запитом на якісно інший рівень національної самоідентифікації, аніж той, що його пропонують освіта й медіа. Власне цей прошарок і склав основну читацьку аудиторію «Notre Dame d'Ukraine».

Упродовж року книжка мала два додруки (загальним накладом 18 000 примірників), отримала головні національні премії за нон-фікшин (тоді такі ще були!) – Гран-прі «Книжки року» і «Кращу українську книжку року» від журналу «Корреспондент» (Премія Міжнародної фундації Антоновичів 2009 р. стала єдиним визнанням від власне-наукової спільноти – еміграційної!), а ще з'єднала собі в інтернеті активний загін популяризаторів і, чи не найголовніше – повернула Лесю Українку на видавничий ринок (станом на 2007 р. її твори «поза шкільною програмою» можна було придбати вже єдино в букіністичних крамницях, куди більшість читачів «Notre Dame» зараз по прочитанню й подалися, і перше-таки репрезентативне видання, що з'явилося на цій хвилі наступного року – «Усі твори в одному томі», – розлетілось, як на наші стандарти, блискавично, започаткувавши цілий «новий бібліографічний список»⁴). Можна не сумніватися, що, якби

---

⁴ Українка, Леся. Усі твори в одному томі. Ірпінь : ПП Перун, 2008. Із бібліографії її творів, перевиданих за 2008–2013 рр., варт відзначити репринт раритету – посібника з давньої східної історії, писаного юною Ларисою Косач для «домашньої школи» Олени Пчілки і друкованого всього один-єдиний раз – 1919 р. в Катеринославі (Українка, Л. Стародавня історія східних народів / перевидання. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2008). Така публікація принаймні розширює дотеперішній (від 1970-х рр. практично незмінний!) «академічний канон» Українчиного текстового корпусу, а це, в умовах повного банкрутства нашої академії в справах видання класики (навіть повного зібрання творів Шевченка до 200-літнього ювілею не вдалося підготувати, тож які шанси можуть бути в Лесі Українки, чий «найсвіжіший» бібліографічний покажчик датовано 1970-м роком!), є все-таки хоч якийсь прогрес і внесок на майбутнє. Знаю, що в такому самому режимі «волонтерської ініціативи» провадиться робота над листуванням Лесі Українки (теоретично сьогодні можна було б випустити в світ тритомник, відповідний сучасним науковим стандартам), але там уже особистої ініціативи недосить – потрібна інституційно організована праця (наукові відрядження, архівні пошуки і т. д.), тобто, як не крути, –